

Kolm Eesti Robinsoni: Daniel Defoe romaan eesti tõlkes¹*Ene-Reet Soovik, Kaisa Vaher*

Inglise kirjaniku Daniel Defoe „Robinson Crusoe“ (1719) elu ja seiklused võõrastes keeltes on läbi aastakümnete pakkunud huvi erinevate kultuuride tõlkeloolastele (näiteks Winqvist 1973, Shavit 1986, Sagulin 2010). Teose eestikeelsete tõlgete ja muganduste ning laiemalt robinsonaadide kohta Eestis on samuti ilmunud mitmeid ülevaatlikke kirjutisi (Rummo 1950, Vinkel 1960, Jaaksoo 1984, Talvet 2007²), kuid põhjalikum ning akadeemilisim neist, Aarne Vinkeli 1960. aasta artikkel (Vinkel 1960) jääb juba aastakümnete taha. Käesolevas artiklis keskendutakse neile kolmele „Robinson Crusoe“ eestikeelsele tõlkele, mis lähtuvad vahetult Defoe ingliskeelsest algtekstist. Deskriptiivse tõlketeaduse pakutavast raamistikust lähtudes vaadeldakse tõlkeid sihtkultuuri kontekstis, pöörates peatähelepanu tõlgete terviklikkusele ja paratekstuaalsele informatsioonile.

Defoe teose motive jõudis eestlasteni kaudselt robinsonaadide kujul juba 18. sajandi lõpus (Vinkel 1960: 725). 19. sajandil ning 20. sajandi alguses järgnes hulk saksakeelsete variantide põhjal tehtud mugandusi. 20. sajandi esimesel poolel avaldati kahel korral ka vene lastekirjaniku mugandusest lähtuv tõlge ning 20. sajandi lõpul kaks lastepärastatud ja lühendatud versiooni. Kuigi teosest näib seega eesti keeles olevat ilmunud külluslikult erinevaid väljaandeid, selgub nende lähemal vaatlemisel siiski, et otseselt Defoe algtekstist lähtuvad neist vaid kolm: nendeks on 1950. aastal ilmunud Rudolf Sirge tõlge ning kaks Valter Rummeli tõlget, mis avaldati 1984. (taastrükk 2001) ja 2007. aastal. Seega võib küsida, mis ärgitas ja suunas nende tõlgete avaldamist eesti kultuuriruumis, milles võis eest leida juba mitmeid robinsonaade, ning tunda huvi sellegi vastu, mille poolest need üksteisest erinevad.

Tõstatatud küsimused langevad valdkonda, mida tavapäraselt peetakse deskriptiivsete tõlkeuringute pärusmaaks ning mille Giuseppe Palumbo (2009: 35) võtab lühidalt kokku huvina tõlgete valmimist ja retseptsiooni suunanud normide vastu, tõlgete ja teiste tekstitüüpide vaheliste seoste vastu ja tõlgete koha ning rolli vastu vastavas kultuuris. Nii püütaksegi Sirge ja Rummeli tõlgete eripärasid vaadelda lähtudes Gideon Toury (2000) krestomaatiliseks kujunenud seisukohtadest tõlkenormide küsimuses. Eelkõige esitatakse küsimus selle kohta, milliseks võib tõlketekstide endi ning neid saatvate paratekstide põhjal pidada tõlgete valmimise ajal Eesti ühiskonnas tõlkeelu valitsenud nn eelnorme (*preliminary norms*), mis puudutavad tõlkepoliitikat (eelkõige tõlgitavate tekstide valikut) ja vahenduskeele kasutamist, ning

---

¹ Artikli valmimist toetas ETFi grant nr 7594.

² Vt käesolevast numbrist ka Krista Mitsi artiklit „Pilk ingliskeelse kirjanduse tõlgetele 18. sajandi lõpust 20. sajandi algusveerandini“, lk 75. Toim.

neid tõlkija tegutsemise norme (*operational norms*), mis on seotud tekstimaatriksiga ja puudutavad tõlke täielikkust (*matricial norms*).

Just neile teguritele keskendumine suunas tõlketekstide vahetu vaatlemine, mille meetodiliseks aluseks võeti samuti deskriptiivse paradigmaga seotud José Lamberti ja Hendrik van Gorp'i välja pakutud ülevaatlik mudel lähte- ja sihtteksti kõrvutamiseks taidetõlkes. Lambert ja van Gorp (1985: 52–53) soovivad tõlgete analüüsimisel alustada eelinformatsioonist, mis koondab endasse tiitellehe informatsiooni, sh teose pealkirja, žanrimääratlust, autori ja tõlkija nime, metatekstide esinemist tiitellehel, eessõnas, tõlkija märkustena, samuti pidada silmas viimaste asukohta ning viimaks üldstrateegilist küsimust, kas tekst on vahendatud tervikuna või osaliselt. Just teose terviklikkuse küsimus tõusis tõlgete esmasel vaatlusel eriti reljeefselt esile ning Toury normikäsitlus rõhutab selle aspekti olulist seotust sihtkultuuri kontekstiga. Artiklis käsitletakse ka tõlgete terviklikkuse mõju teose interpreteerimise võimalustele; sihttekstides kasutatud lahendustele võimalike põhjenduste otsimisel on arvesse võetud ka Zohar Shaviti (1986) tähelepanekuid seoses „Robinson Crusoe“ liikumisega täiskasvanutele mõeldud kirjanduse süsteemist lastekirjanduse süsteemi ja sellest tulenevate võimalike tõlkeotsustustega.

Lähtetekstina on kasutatud 2008. aastal sarjas „Oxford World's Classics“ ilmunud väljaannet „Robinson Crusoe“, mis lähtub Defoe ingliskeelsest esmaväljaandest, säilitades autori interpunktsiooni ning kirjaipildi eripära.

Rudolf Sirge 1950. aasta tõlge

Esimene vahenduskeelest loobunud ning vahetult Defoe enda tekstist lähtuv tõlge ilmus pealkirja all „Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused“ alles 20. sajandi keskel. Väljaande tiitellehel on ära toodud raamatu autor ning pealkiri, väljaandja (Eesti Riiklik Kirjastus) ning ilmumiskoht ja aeg (Tallinn 1950). Tõlkija nimi tuleb ilmsiks alles 5. leheküljel seoses tema kommentaariga algtekstile ning tõlkestrateegiate põhjendusega. Tõlkimise aluseks on olnud A. ja C. Blacki poolt Londonis 1918. aastal välja antud raamat ning „kasutatud on ka paari vanemat ingliskeelset trükki, mille ilmumisaastaid ei läinud korda kindlaks teha“ (Sirge 1950: 5). Tõlkija, toimetajate ja illustraatori nimed ning muu teose väljaandmist puudutav informatsioon paikneb raamatu lõpus, kus on ära toodud ka originaalpealkiri ja trükiarv: 10 000 eksemplari. Põhiteksti täiendab Jaan Rummo kirjutis „Daniel Defoe „Robinson Crusoe“, robinsonaadid ja nende koht noorsoo kirjavaras (järelsõna)“, mis otseselt osutab sellele, et raamatu sihtrühmana nähakse noori. Noorsookirjandusele on omane ka illustratsioonide lisamine, kuigi ajastu ei välistanud neid teistegi teoste puhul ning tuntud raamatugraafik Richard Kaljo illustreeris ka täiskasvanutele suunatud raamatuid.

Algtekst ei ole jaotatud peatükkideks, üksnes seal, kus Crusoe hakkab oma elu päeva- raamatus kajastama, esineb vahepealkiri „The Journal“. 1950. aasta väljaandes seevastu on tekst jagatud kaheksateistkümneks nummerdatud peatükiks, mille alguses tutvustatakse

kokkuvõtlikult peatükis aset leidvaid sündmusi. Et tõlke aluseks olnud väljaanded pole olnud kättesaadavad, ei ole kindel, kas selline liigendamine on tõlkija panus või tuleneb kasutatud lähtetekstist. Tõenäolisemana tundub viimane oletus, kuid nii või teisti on teksti struktureerimine kooskõlas sellega, et tekst on suunatud noortele. Lastekirjanduse süsteemi uurinud Shavit (1986: 112) on seisukohal, et see sihtrühm võimaldab üldse suuremat vabadust teksti, muuhulgas selle liigenduse kohtlemisel. Lisaks hõlbustab liigendatud tekst lugemist, mis on kasuks väiksema lugemiskogemusega publikule. Tõlkesse ei ole tehtud lisandusi, kuid selles leidub joonealuseid märkusi, mis selgitavad lühidalt võõrapäraseid termineid, kohanimedid ja mõõtühikuid.

Kõige hõlpsamini märgatav sisuline erinevus originaaliga võrreldes seisneb selles, et 1950. aasta väljaanne lõpeb juba kohas, kus Robinson saarelt lahkub. Lähem vaatlus näitab aga, et tehtud on ka arvukalt tekstisiseseid kärpeid: välja jäetud võib olla osa lausest, lõik või koguni mitmed leheküljed. Näiteks seisab Robinsoni päevaraamatus tõlkes järgmine lõik (väljajäetud teksti asukoht on märgitud sulgudes):

27. juuni – Vappekülmad jälle nii rängal kujul, et lebasin kogu päeva asemel, ei söönud ega joonud suutäitki. Olin lausa kõrbemas janust, kuid nii nõrk, et puudus jõud enese jaluleajamiseks ja joogivee toomiseks (väljajäte 1). Paar-kolm tundi vaevlesin janus asemel, siis läks palavikuhoog mööda ning ma vajusin sügavasse unne, ärgates alles hilja öösel. Ärgates tundsin end palju värskemana, kuid väga nõrgana ja äärmises janus. Kuna mul aga tilkagi vett kogu majapidamises ei olnud, sundisin end uuesti magama jääma ning uinusingi lõpuks, magades hommikuni (väljajäte 2). (Defoe 1950: 116–117.)

(1) Originaaltekstis (Defoe 2008: 75) seisab sel kohal järgmine lause:

Pray'd to God again, but was light-headed, and when was not, I was so ignorant, that I knew not what to say; only I lay and cry'd, Lord look upon me, Lord pity me, Lord have Mercy upon me.

(2) Fraas *magades hommikuni* asendab kirjeldust, kuidas taas uinunud Robinson näeb kohutavat, ilmutuselaadset unenägu, mis paneb ta juurdlema oma senise elu, Jumala ja usu ning oma käitumise üle. Tegemist on peategelase vaimse ärkamisega ning murranguga tema karakteris, välja on jäänud kahe lehekülje ulatuses teksti.

Situatsioone, kus peategelane juurdleb elu olemuse ning Jumala rolli üle selles, on enamasti üsna süstemaatiliselt välja jäetud, kuigi usuga seotu ei puudu tekstist täiesti – näiteks mainitakse Jumalat tegelastevahelistes dialoogides. Niipea aga, kui on tegemist pikema arutlusega, jäetakse see osa vahele ning lisaks kärbetele on mitmes kohas sõna *Jumal* asendatud sõnaga *saatus* või suurendatud looduse ning inimese rolli:

However, this was a great encouragement to me, and I foresaw that, in time, it would please God to supply me with Bread [---]. (Defoe 2008: 100.)

Igatahes, see oli mulle suureks julgustuseks; nägin ette saabuvat aegu, kus mu oma põld mind leivaga varustama hakkab [---]. (Defoe 1950: 145.)

Tõlkes tuleb ette ka osutusi eelnevalt kärbitule, mistõttu saab kannatada teksti sidusus. Näiteks oli Robinsonil kombeks saarele jõudmise aastapäeva hardas meeolus ning palvetades mööda saata. Et aga tõlkes on esimese aastapäeva kirjeldusest usuga seotud lõik eemaldatud ja pole edasi antud Robinsoni hingeseisundit, ei seostu varasema kirjeldusega see, kui järgmise aasta kohta mainitakse, et Robinson tähistas aastapäeva sama hardusega kui eelmisel aastal. Kärbeta tegemise tõttu on kohati tekkinud vajadus muuta üleminekuid ühelt olukorralt teisele ning Robinsoni käitumine võib aeg-ajalt tunduda põhjendamatuks. Näiteks otsustab ta saarele saabunud inimsööjad algselt tappa, kui aga plaan on juba täpselt paigas, hakkab ta oma teguviisi õigsuses kahtlema ning pärast juurdlemist teemal, kas tal on kohane teise inimese elu võtta, jõuab Robinson arusaamiseni, et selline tegu oleks kohutav eksimus. Tegemist on sügava, tegelast muutva mõtisklusega. Tõlkes on ära toodud põhjalik plaani tegemine ning Robinsoni igapäevased kontrollretked inimsööjate tabamiseks, kuid meelemuutuse kaasa toonud arutelu puudub. Seega muudab Robinson oma seisukohta ootamatult ja ilma loogilise põhjendusega.

Teksti terviklikkust silmas pidades ilmneb, et 1950. aastal oli ilmselt aktsepteeritav see, et kuigi tõlkes oli tehtud märgatavaid kärpeid, esitleti teost tiitellehel siiski tõlkena, mitte lühendatud versioonina. Kärbeta olemasolu samas ei varjata – tõlkija põhjendab neid oma sissejuhatavas kommentaaris vormilisest küljest, öeldes, et välja on jäetud „kompositsiooniliselt mitteolulised ja seoses sellega ka kunstiliselt ebaõnnestunud lõigud“ (Sirge 1950: 5), Rummo järelsõnast saame aga teada, et väljajätete tegemine ei muuda autori mõtet ning kõrvaldab üksnes käsikirja mahu kasvatamiseks täitematerjalina mõeldud „pikad, vastuokslid ja paigal-tammuvad arutlused usulistel teemadel, mis kontsessioonina teatavatele lugejateringidele oma silmakirjatseva vagatsemisega on ilmses vastuolus romaani siiralt-lihtsamelise kainuse ja asjalikkusega“ (Rummo 1950: 374). Et väljajäetud osad on enamasti seotud peategelase hingeseisundi kirjeldamisega ja neil on oluline roll tema tegutsemise mõistmisel, ei saa nõustuda Rummo väitega, et kärpeid on tehtud „ilma autori mõtet muutmata“ (samas). Kärped on tõepoolest tehtud „kavakindlalt“, nagu Sirge (1950: 5) põgusalt mainib, kuid tõlkijapoolne, esteetiline eesmärki rõhutav selgitus ei tundu olevat pädev, kui just soovitavaks kunstiliseks tulemuseks ei peeta võimalikult tempokat lugu. Teiseneb kogu teose olemus, sest peategelase hingelist külge puudutava teksti väljajätmine muudab lugeja arusaama nii tegelasest kui ka tema tegude põhjustest: kuigi Robinson on praktiline ja asine, mõjutab tema tegusid tugevasti ta usk, mille üle ta alles saarele sattudes tõsiselt juurdlema hakkab.

Usulise mõõtme sihikindel kõrvaldamine teosest on otseselt seotud nõukogude süsteemiga. Kultuurivaldkonda reguleerivaks kõrgeimaks instantsiks oli EKP Keskkomitee kultuuri- osakond, mille ümber moodustati kultuuriministeeriumid, erinevad valitsused ja komiteed, sealhulgas ka Glavlit (Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsus) ehk tsensuurikomitee (Kalda 1991: 11). Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse ülesannete hulka kuulus ka järelevalve laste- ja noorsookirjanduse üle, millest peeti lubatavaks ainult niisugust kirjandust, „mis aitab kaasa laste ja noorsoo (kuni 16. a) kommunistlikule kasvatusesele“ (Veskimägi 1996: 22). Usk oli temaatiliselt äärmiselt tundlik valdkond ning pealiigilt usu alla klassifitseeritud teosed tuli täielikult kõrvaldada (samas, 24–26). Piret Lotmani andmetel mõistis nõukogude tsensuur religiooni väga laialt: „Pelk võimalus, et peale nähtava maailma on veel midagi, oligi religioon, ja selle väljendamine *a priori* ohtlik ja keelatud“ (Lotman 1995: 140). Kõrvaldamisele kuulus ka „religiooni, fantastikat ja ebausku sisaldav tõlkekirjandus“ ning erilist tähelepanu pöörati laste- ja noortekirjandusele, milles oli viiteid religioonile (samas, 139). Nii oli teksti algkuju ideoloogiliselt enam kui problemaatiline. Kalju-Olev Veskimägi (1996: 23) loetleb eeltsensuuris kahtlaseks osutunud käsikirjade võimalike kohtlemisvariantidena täielikku avaldamiskeeldu, parandusi ja mahatõmbamisi, marksistliku eessõnaga varustamist, mis puudutas peamiselt tõlketeoseid, sealhulgas klassikat, ning kavandatud tiraaži tunduvat kärpimist. 1950. aasta „Robinson Crusoe“ väljaande puhul on rakendatud nii mahatõmbamisi kui ka ideoloogiliselt sobiva saatesõna lisamist.

Teose ilmumisele oli ilmselt abiks selle kirjandusklassika staatus, ent ka vajadus sobiva kasvatusliku lastekirjanduse järele. Väljaande saatesõna autor Rummo on oma raamatus „Kirjanduse roll noorte kasvatamisel“ pidanud probleemiks nõukogude noortele sobiva kirjanduse nappust, mistõttu noortel on tulnud lugeda algselt täiskasvanutele suunatud teoseid; kodanlikust ajast pärit lasteraamatutele annab ta hävitava hinnangu (Rummo 1948: 13). Nõukogude perioodi alguse eesti lastekirjanduse olukorra kohta ütleb Rummo, et „spetsiaalselt lastekirjanduse alalt ei olnud meilgi kodanluseaegselt kirjanduselt midagi nimetamisväärset üle võtta“, samas lisades, et „vaatamata oma lühiajalisele, ainult mõni aasta kestnud tegevusele on meie kirjastused suutnud meie lastele ja noortele eesti keeles kättesaadavaks teha juba suure hulga väärtuslikke raamatuid vanemate vennasrahvaste värskest, vaimuerk-sast ja julgelt elujõulisest kirjanduslikust loomingust“ (samas, 32). Seega täitis tõlkekirjandus, sealhulgas ka klassikavaramusse kuuluvad teosed, nõukogude perioodi alguses, mil varasem kirjandus suurel määral kehtiva korra vastaseks ning keelatuks kuulutati, noorte lugemisvajadusi. Omakirjanduses esineva lünga täitmine tõlgitud teostega on kooskõlas Itamar Even-Zohari (2006: 431) tähelepanekuga, et omakirjanduse nõrkuse korral hakkab domineerima tõlkekirjandus. Konkreetselt „Robinson Crusoe’st“ kõneldes on ka Shavit (1986: 116) täheldanud selle lastekirjanduse süsteemi liikumise põhjusena mujalgi tühimikku lastekirjanduse vallas, mis tingis täiskasvanute süsteemist pärineva teksti ülevõtmise.

Raamatu järelsõnas peab Rummo (1950: 348–349) teose olulisimaks väärtuseks töökasvatustlikku paatost looduse ümberkujundamise vaimus. Sama mõtet väljendab ka ajakirjas Stalinlik Noorus (1950: 33) ilmunud anonüümne arvustus: „Töösangarlikkus ongi see, mis teeb „Robinson Crusoe“ kõigi teotaheliste noorte ja täie õigusega ka meie – suurte töövõitude maa – noorsoo üheks armastatuimaks raamatuks.“ Pärast ohtliku usulise mõõtme kõrvaldamist võis teost niisiis pidada noortele kasulikuks ning eeskuju andvaks, ja oma osa selle avaldamises oli tõigal, et tunti puudust uutele nõudmistele vastavast noortekirjandusest. Ent teadmine tõlke ebatäielikkusest püsib ning 1960. aastal nendib Vinkel (1960: 730): „Nõnda pole see uue aja kirjanduse menukaim teos, kuigi temast on ilmunud 14 trükki rahva- või noorsooväljaandes, terviklikul kujul veel eesti lugejateni jõudnud.“ Sellest sedastusest olukorra mõningase muutumiseni möödus ligi kolmkümmend viis aastat.

Valter Rummeli 1984. ja 2007. aasta tõlge

Tegemist on sõnastuselt peaaegu identsete tekstidega, kuid väljaanded erinevad tõlke terviklikkuse ning mõistagi kaasneva eelinformatsiooni poolest, mistõttu käesolevas artiklis nimetatakse neid kaheks tõlkeks.

1984. aasta tõlge anti eesti keeles välja pealkirja all „Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused“, väljaande illustreeritud tiitellehel on ära toodud teose autor, pealkiri ja väljaandja (Tallinn, Kirjastus „Eesti Raamat“ 1984). Tõlkija nimi, andmed originaalteose ning illustratsioonide kohta asuvad tiitellehe pöördel, andmed trükiarvu ja toimetaja kohta ning annotatsioon teose viimasel leheküljel. Annotatsioon iseloomustab teost järgmiselt: „Inglise kirjandusklassiku D. Defoe (1660–1731) maailmakuulsa romaani uus tõlge. Raamatus on kasutatud Valgevene kunstniku M. Kazlovi illustratsioone.“ Väljaande trükiarv on 40 000. Erinevalt 1950. aasta väljaandest ei ole selles tõlkija saatesõna, küll aga on teose lõpus lastekirjanduse asjatundja Andres Jaaksoo põhjalik järelsõna. Asjaolule, et sihtrühmaks on lapsed, viitab ka teose kujundus, vennasrahvast esindavad illustratsioonid lõimivad selle samas Nõukogude Liidu ühtsesse kirjastussüsteemi. Sihtrühma kinnitab ka Linnar Priimägi ajalehes Edasi: „„Robinson Crusoe“ esimese osa lühendatud variant jõudis tänava ka eesti laste lugemislauale“ (Priimägi 1984: 5). Tõlke uudsust rõhutav annotatsioon ei maini sedapuhku väljaande täielikkuse astet, kuid väljaannet arvustanud Priimäele ei jää teose kärbitus tähele panemata.

Tõlge on tehtud kirjastuse Penguin Books 1938. aastal ilmunud väljaande „The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe of York, Mariner“ põhjal. Tõlke liigendus järgib algteksti. Tõlkija ei tee teksti omapoolseid lisandusi, keeruliste terminite, mõõtühikute ja kohanimede korral on tõlkija lisanud joonealuses lühikese selgituse. Järelsõna keskendub sedapuhku pigem Defoe loo allikatele ning robinsonaadide ajaloole, jättes konkreetse väljaande sihtrühma ning ka tõlkimisega seotud probleemid sisuliselt puudutamata ja mööndes vaid, et „tegemist on eestikeelseist kõige täielikuma versiooniga“ (Jaaksoo 1984: 255).

Robinsoni tegelaskuju praktilisust ning tüüpilisust kodanluse esindajana, samuti Defoe oskust siduda kirjeldusi „filosoofiliste ja muud laadi mõtisklustega“ kirjeldab Jaaksoo (samas, 251) teose kirjanduslooliselt uudsete väärtustena; erinevalt Rummest ei rõhuta ta ei tegelaskuju kasvatuslikku funktsiooni noorsoo suunajana ega arutelude ülearusust ballastmaterjalina.

2007. aasta väljaanne ilmus Eesti Päevalehe romaaniklassika sarjas pealkirja all „Robinson Crusoe“. Väljaande tiitellehel on ära toodud autori nimi, teose pealkiri ning uuen-
dusena varasemate väljaannetega kõrvutades leiab sealt ka tõlkija nime. Informatsioon trükikoja, sarjaandmete ning originaalteose pealkirja kohta on kirjas tiitellehe pöördel; puudub küll teave selle kohta, millise aasta väljaandest on tõlge tehtud, kuid võib eeldada, et lähtutud on samast tekstist kui 1984. aasta väljaandes. Sarnaselt 1984. aasta tõlkega on ka seekord järgitud algteksti liigendust ning vähemtuntud sõnade puhul lisatud joonealuseid selgitusi. Toimetaja ja väljaande trükiarvu kohta andmeid pole, puudub ka saatesõna. Eesti Päevalehes terviksarja iseloomustades pakub Signe Kaldberg (2007) iga raamatu tiraazi suuruseks hinnanguliselt üle 10 000 eksemplari. Autorit tutvustav lakatekst sisaldab tõlke seisukohalt olulisimana lauset: „Täispikk originaalteksti tõlge ilmub esimest korda alles käesolevate kaante vahel.“ Teos ilmub sarja ühtses neutraalses kujunduses, illustratsioonid puuduvad. Sihtrühma kohta annab selgitust romaaniklassika sarja kontseptsioon, mille Kaldberg (2007) on sõnastanud järgmiselt: „Uus romaaniklassika sari on mõeldud tõelisele raamatusõbrale. Koolide kirjandusõpetajad peaksid samuti raamatusarjast rõõmu tundma, sest selles on palju kooli kohustusliku kirjanduse loetellu kuuluvaid teosed, mille lugemine on haritud inimesele endastmõistetav.“ Seega peetakse siin silmas nii noori kui ka täiskasvanud lugejaid, kuid kindlasti ei rõhutata lastepära, samas kui 1950. ning 1984. aasta väljaanne on enesestmõis-
tetavalt kaasatud Jaaksoo koostatud nimestikku „Eestikeelne lastekirjandus“ (Jaaksoo 1989: 262–263).

Suurim kohe märgatav erinevus Rummeli 1984. ja 2007. aasta tõlke vahel on loo erinev lõpp, mis eristab neid ka Sirge 1950. aasta tõlkest: 1984. aasta tõlge lõpeb kohas, kus pärast oma Brasiilia istanduse müüki rikastunud Robinson otsustab koos varandusega Inglismaale minna, 2007. aasta tõlge lisab ülejäänud teksti: peategelase seiklusterohke Inglismaale jõudmise, järgneva rahuliku elu ning selle, et ta viimaks uuesti Brasiiliasse ja oma saarele sõidab. 2007. aasta väljaandes süsteemseid tekstisiseseid väljajätteid ei esine. 1984. ja 1950. aasta tõlke võrdlemisest nähtub, et Rummeli 1984. aasta tõlkes on samuti tehtud kärpeid, taas usuga seotu ning elu üle mõtiskluste puhul. Siiski pole kärpete arv ja ulatus nii suur kui Sirge 1950. aasta tõlkes, kus lisaks lõikude väljajätmisele tehti muudatusi ka lause tasandil, jättes välja Jumala või ettemääratusega seotu või isegi pelga Kõigevägevamale viitamise, asendades selle loodusele või saatusele osutamise või lihtsalt väljajätetega.

1984. aasta tõlkes on seesuguseid muudatusi palju vähem ning põhiline võtte on tervik-
lauset ja -lõikude eemaldamine. Ent ka siin tekib väljajätete tõttu ebakõlasid: näiteks on täies ulatuses välja jäetud tekstiosa, kus Reede räägib oma usust ning Robinson teda ristiusku

pöörab. Samas kohtame siiski hiljem tõlkes lõiku, milles Reede töötab Jumalat teenida ja kristlikult käituda:

„Reede, kas sa tahaksid oma maale ja oma rahva juurde tagasi minna?“ – „Jaa,“ vastas ta. „Mina oi kui rõõmus oma rahva hulgas.“ – „Mida sa seal tegema hakkaksid?“ pärisin ma. „Kas muutud jälle metslaseks ja hakkad uuesti inimliha sööma nagu ennegi?“ Ta läks väga tõsiseks, raputas pead ja ütles: „Ei, ei! Reede nemad räägib, ilusasti elab, J u m a l p a l u b , leib, kits, piim sööb.“ (Defoe 1984: 188.)

Lisaks usule on kärpeid tehtud ka peategelase hingeeluga seotud lõikude arvelt, nii et Robinson jätab väga ratsionaalse ning materialistlikult meelestatud inimese mulje, kes lähtub ainult omakasust. Seda võimendab Jaaksoo järelnõnas antud kommentaar tema karakterile:

Tõepoolest, tema maailmavaade, tema suhtumine inimestesse ning loodusesse on väga tüüpiline 18. sajandi Inglismaa puritaanlikule kodanlusele, kes nägi puudes vaid kütust või ehitusmaterjali, kelle jaoks metsloomad tähendasid vaid toitu, kes võttis kaasinimest kui kasusaamisallikat, kellele polnud võõrad rassilised eelarvamused [---] ning kelle maailmavaadet kujundas ühest küljest vagadus, teisalt aga kaine praktitsism, kusjuures praktitsism jäi alati võidutsema. (Jaaksoo 1984: 250.)

Lühendatud tõlget lugedes jääb tõepoolest mulje, et Robinsoni puhul oli tegemist vaid kainest inimõistusest lähtuva isikuga, kuid täistekst kahandab ilmselgelt „kaine praktitsismi“ osakaalu tema karakteris.

Nõukogudeaegsed tõlked kipuvad kõrvutades jätma muljet, et 1984. aasta kärped lähtuvad 1950. aasta omadest: see, mida ja kuidas on kärbitud, on paiguti väga sarnane. Seda, et hilisem tõlge võis varasemast eeskuju võtta, võib kinnitada ka tõik, et kohati kasutavad mõlemad tõlked samasuguseid väljendeid, mis ei tarvitse olla väga levinud, näiteks *haalasime ja kahlasime* (Defoe 1950: 35, Defoe 1984: 20) või *missugust koosi elus võtta* (Defoe 1950: 20, Defoe 1984: 20). Samas ei saa välistada, et ebasobivaks ongi peetud samu kohti: kui K.-O. Veskimägi tõstatas küsimuse, kas ja kuidas peaks tsensuuri ENSVs periodiseerima, jõudis ta järeldusele, et selles ei saa eristada perioode, sest „[---] nõukogude tsensuuri vaadates saab selgeks, et ta oli ühesugune algusest lõpuni“ (1996: 39). Sirge tõlke suurem väljajätelisuus on ehk siiski seotud selle ilmumisega stalinismi perioodil, mil kontroll trükisõna üle oli väga range, kuid samas polnud Eestis kontrollireeglid veel täpselt paika saanud. Rummeli esimene tõlge aga nägi trükivalgust ajal, mil nõukogude süsteem oli juba pikka aega püsinud ning võis hakata ilmutama mõranemise märke, mistõttu võib oletada leebemat või hooletumat suhtumist.

Väljajätete puhul ei või mõistagi olla kindel, kas need lähtuvad algselt tõlkijalt, toimetajalt või tsensoorilt. Valter Rummel koos kirjastaja Paavo Kivisega on sellest rääkinud Eesti Päevalehes ilmunud Marko Mägi artiklis, milles Kivine kirjeldas tõlketööst väljaandmist

nõukogude perioodil: „Nõukogude ajal polnud asi alati üksnes ideoloogias kinni, põhiline oli, et kuidas oleks mugavam ja odavam midagi välja anda. Autoriõiguste ja originaaltruuduse peale lihtsalt vilistati“ (Mägi 2000). Raamatu lõppude kärpimine võib seega küll viidata Robinsoni rikastumise ning ebasobiva ühiskonnakorra kirjeldamise vältimisele, kuid võib olla seotud ka lihtlabase mugavusfaktoriga.

Võib küsida, miks Defoe raamat 1984. aastal, nõukogude võimu kestes, uuesti avaldati, kuigi see oli samas süsteemis juba varem ilmunud. Taas tundub olevat oluline toona ühiskonnas valitsenud olukord: sarnaselt 1950. aastaga oli nõudlus lastekirjanduse järele suur. Aile Möldre (2005: 186) kirjutab, et alates 1960. aastatest vabanes lastekirjandus „otsesest didaktikast ja skemaatilisusest ning muutus mitmekesisemaks“, lastele suunatud tõlkekirjandust iseloomustas vene kirjanduse osakaalu kahanemine, samal ajal kasvas välis- ja nõukogude rahvaste kirjanduse väljaandmine. 1970. aastate keskpaigas kuulutati välja lastekirjanduse eelisarendamine, millele järgnes mõningane väljaannete arvu kasv (samal, 187). Väljaannete hulk siiski märkimisväärselt ei suurenenud, kuid tiraažid peaaegu kahekordistusid – ka „Robinsoni“ 1984. aasta trükiarv ületab Sirge tõlke oma lausa neljakordselt. Olukord lastekirjanduse väljaandmisel oligi eriti viletsaks muutunud 1980. aastate keskpaigaks, nii et lastekirjanduse asjatundja Jaaksoo nimetas seda lausa kriisiks (samal, 188). Seega oli „Robinsoni“ taastulemine jälle lastele suunatuna, ent sedapuhku vähem didaktilises kuues, igati omal kohal.

Teine küsimus, mida võib esitada, on see, miks ei kasutatud Sirge 1950. aasta tõlke kordustrukki, vaid peeti vajalikuks teos uuesti tõlkida. Ilmselt viitab vajadus uue tõlke järele sellele, et 1950. aasta tõlget ei tarvitsetud enam pidada sobivaks. Üks võimalik põhjus võis olla Sirge tõlke keeleline aegumine, ent ühtlasi sai niimoodi lisada osa varasemas tõlkes puudunud materjalist. 2007. aasta uusväljaanne näitab seevastu vajadust täispika tõlke järele. 1994. aastal oli Eesti taasühinenud Berni konventsiooniga, mis ei luba teoseid autori nõusolekuta muuta, moonutada või lühendada. Seega muutub eksplitsiitselt kehtestatud normiks teksti terviklik esitamine autori tahet austades – suhtumine, mida võib eeldada ka sajanditetaguste klassikute puhul. Samas liigub tõlkija nimi 2007. aasta väljaandes varasemast pagendatusest tiitellehele, mis annab talle suurema nähtavuse ja ühtlasi suurendab vastutust tulemuse eest.

Eesti Päevalehe romaani klassika sarja lugejatena on arvesse võetud ka täiskasvanuid, mistõttu võib eeldada oma aja tõlkenormide rangemat järgimist, kui seda võimaldab perifeersesse süsteemi kuuluva lastekirjanduse tõlkimine, mis lubab suuremat vabadust teksti lühendamisel ning muutmisel (Shavit 1986: 112). Teose valikul on lähtutud selle klassikastaatusest, eeldatavast lugejahuvist ning kindlasti ka majanduslikust tasuvusest. Viimases osas on konkurentsieelis väljaandel, mis sisaldab materjali, mis varasematest on puudunud, sest võib huvitada neidki lugejaid, kes on eelmistega juba tuttavad, ja seega laiendada teose ostjate ringi. 2007. aasta väljaandes ei ole tiitellehel märget teksti terviklikkuse kohta, mis

normiks kujunenud täisteksti esitamise puhul pole sugugi üllatav; reklaamina toimiv lakatekst see-eest osutab, et tegemist on „täispika originaalteksti tõlkega“, rõhutades erinevust varasematest väljaannetest.

Tõlgete võrdlus näitab seega, et kuigi tõlgitud on sama teost, on tegemist sihtrühma ning ideoloogilise suunitluse, tervikkikkuse ja sidususe poolest üksteisest erinevate tekstidega. Selles mitmekesisuses mängib selgelt rolli kultuuriline ja sotsiaal-poliitiline kontekst, mis on kehtestanud tõlkenormid. Tõlkija on aja jooksul muutunud üha nähtavamaks ja tema vastutus suuremaks – raamatu lõpust on tema nimi liikunud tiitellehele, kus seisab kirjas autori omagi. Peategelane Robinson on aga eesti lugejani jõudmisel teinud läbi sootuks pika ja käänulise rännaku, näidates ennast iga kord uuest küljest. Kord ilmub ta meie ette töösangarina, kord ratsionaalse praktilisuse kehastusena ning kord vaimse valgustumise teel oleva karakterina – sõltuvalt sellest, milline tõlge kätte võtta. Kangelane on käinud aja muutustega kaasas, pakkudes iga kord seda, mida temalt oodatakse – tegemist on olnud hea kohanejaga.

Kirjandus

Defoe, Daniel 1950. Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused. Tlk R. Sirge. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Daniel, Defoe 1984. Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused. Tlk V. Rummel. Tallinn: Eesti Raamat.

Defoe, Daniel 2007. Robinson Crusoe. Tlk V. Rummel. Madrid: Mediasat Group [Tallinn: Eesti Päevaleht (levitaja)].

Defoe, Daniel 2008. Robinson Crusoe. (Oxford World's Classics.) Oxford, New York: Oxford University Press.

Even-Zohar, Itamar 2006 [1978]. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. – Translation – Theory and Practice: A Historical Reader. Eds. D. Weissbort, A. Eysteinsson. Oxford, New York: Oxford University Press, lk 429–434.

Jaaksoo, Andres 1984. Loetule lisaks. – Daniel Defoe. Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused. Tlk V. Rummel. Tallinn: Eesti Raamat.

Jaaksoo, Andres 1989. Eestikeelne lastekirjandus I/1. Ilukirjandus 1940–1987. Tallinn: Eesti Raamat.

Kalda, Maie (toim) 1991. Eesti kirjanduse ajalugu V/2. Kirjandus Eestis 1950.–1980ndail aastail. Tallinn: Eesti Raamat.

Kaldberg, Signe 2007. Eesti Päevaleht toob tellijate lugemislauale tagasi maailma romaani klassika. – Eesti Päevaleht, 20. veebr.

Lambert, José, Hendrik van Gorp 1985. On Describing Translations. – The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation. Ed. Th. Hermans. Worchester: Billing and Sons Ltd., lk 42–53.

Lotman, Piret 1995. Tsensuur kui usuvastase võitluse meetod Nõukogude okupatsiooni algul Eestis. – Uurimusi tsensuurist. (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised.) Toim P. Lotman. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, lk 120–143.

- Mägi, Marko** 2000. Puhh jääb tänapäeval ideaaliks. – Eesti Päevaleht, 2. nov.
- Möldre, Aile** 2005. Kirjastustegevus ja raamatulevi Eestis aastail 1940–2000. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Palumbo, Giuseppe** 2009. Key Terms in Translation Studies. London, New York: Continuum.
- Priimägi, Linnar** 1984. Robinson Crusoe. – Edasi, 18. aug.
- Rummo, Jaan** 1948. Kirjandus noorte kasvatusvahendina: materjale laste- ja noorsookirjanduse probleemidest ja arenguloost. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Rummo, Jaan** 1950. Daniel Defoe „Robinson Crusoe“, robinsonaadid ja nende koht noorsoo kirjavaras (järelsõna). – Daniel Defoe, Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused. Tlk R. Sirge. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Sagulin, Merja** 2010. Jälkiä ajan hiekassa: kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Shavit, Zohar** 1986. Poetics of Children's Literature – <http://www.tau.ac.il/~zshavit/pocl/index.html> (17.02.2011).
- Sirge, Rudolf** 1950. Tõlkijalt. – Daniel Defoe, Robinson Crusoe elu ja kummalised seiklused. Tlk R. Sirge. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 5.
- Stalinlik Noorus** 1950. Robinson Crusoe. – Stalinlik Noorus, nr 6, lk 33.
- Talvet, Jüri** 2007. Romaaniülikool: Daniel Defoe „Robinson Crusoe“. – Eesti Päevaleht, 13. juuli.
- Toury, Gideon** 2000 [1978/1995]. The Nature and Role of Norms in Translation. – The Translation Studies Reader. Ed. Lawrence Venuti. New York, London: Routledge, lk 198–211.
- Veskimägi, Kalju-Olev** 1996. Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSVs ja tema peremehed. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.
- Vinkel, Aarne** 1960. Paar sõna robinsonaadidest mujal ja meil. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 724–730.
- Winquist, Margareta** 1973. Den engelske Robinson Crusoes sällsamma öden och äventyr genom svenska språket. Stockholm: Bonnier.